

พระพุทธศาสนา: กำเนิดโลก ชีวิตหลังความตาย
Buddhism : The Existence of the Earth and Life After Death

ชาญพัฒน์ ขำขัน¹,
Chanyapat Khamkhan
และวิธวินท์ ภาคแก้ว
Vitawin Pagkaew

Received February 3, 2020 & Revise May 5, 2020 & Accepted June 24, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้ให้ความสนใจที่จะศึกษาเรื่องโลกหน้า ชีวิตหลังความตาย พระพุทธศาสนามุ่งเน้นเรื่องการพ้นทุกข์ และสอนให้รู้จักทุกข์และวิธีดับทุกข์ ให้พ้นจากอวิชชา(ความไม่รู้จริงในธรรมชาติ) อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์จากกิเลสทั้งปวง คือความโลภ ความโกรธ ความหลง การศึกษาครั้งนี้มีขอบเขตในการศึกษาการกำเนิดโลก ชีวิตหลังความตาย เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของความเชื่อดังกล่าว เพราะเมื่อมนุษย์จากโลกนี้ตายไปแล้วมีสิ่งหนึ่งที่สามารถนำไปคือความดีและความชั่วและโลกหน้าเป็นอย่างไรมีอยู่จริงหรือไม่ทำให้มีความสนใจที่จะค้นหาคำตอบให้แก่พุทธศาสนิกชนคนไทยและผู้สนใจใคร่รู้ได้รับรู้และรับทราบจึงได้ศึกษาเรื่องดังกล่าวอย่างจริงจังเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวมทั้งในทางตรงและทางอ้อมอันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคม ให้อยู่อย่างยั่งยืนสืบไป

คำสำคัญ : 1.พระพุทธศาสนา, 2.กำเนิดโลก, 3.ชีวิตหลังความตาย

Abstract

The author desires to study about the future world and the life after death. Buddhism aims at the dispensation to leave from ‘Awitcha’ or an ignorance without knowledge which causes sufferings from all defilements namely, greediness, delusion, and anger. This study has scope for studying the origin of the world. Life after death. In order to realize the said belief, when a human passes away, only good and bad deeds will be able to be brought. The doubt on the future world

¹ อาจารย์ประจำ คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Email : vitawinpagkaew5@gmail.com

does exist whether it does exist and how it will exist, hence interesting in this study has emerged in order to find the answer for Thai Buddhists and others who desire to know and realize about it. Hence, Intentional research has emerged for the most benefit in all humans both directly and indirectly for the sustainable society development.

Keywords: 1.Buddhism, 2.Existence of the Earth, 3.Life after Death

1.บทนำ

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงถึงกำเนิดของโลกและจักรวาลแต่ไม่ได้กล่าวถึงจุดกำเนิดของโลก และจักรวาลเพียงกล่าวไว้ว่าเมื่อโลกได้เสื่อมไปและได้เจริญขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง มีสัตว์ชั้นอาภัสสรพรหมมาเกิดซึ่งก็เป็นมนุษย์จากโลกเก่า ที่เสื่อมไปในอดีตนั่นเองแต่อย่างไรก็ตาม เราก็ได้ทราบชะเกี่ยวกับความเป็นมาของโลกตามธรรมชาติของพระสูตรนี้ได้บ้าง

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในสมัยปฐมกาลโลกและจักรวาลทั้งสิ้นเต็มไปด้วยน้ำ มีดินมองไม่เห็นอะไรยังไม่มีดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ และดวงดาวต่าง ๆ ตลอดจนกลางวันกลางคืน ฤดูวันเดือนปี ก็ยังไม่เกิดขึ้นเพศหญิงเพศชายยังไม่ปรากฏสิ่งมีชีวิตทั้งหลายเรียกว่าสัตว์ทั้งสิ้นพระพุทธองค์ไม่ได้ตรัสไว้อย่างชัดเจนว่ากำเนิดแรกของโลกและจักรวาลมาจากไหนแต่ตรัสถึงการเกิดการสลายตัวของโลกมีการรวมตัวกันมีการสลายตัววนเวียนกลับไปสมัยเมื่อโลกหมุนเวียนกลับไปสู่ความพินาศสัตว์ทั้งหลายไปเกิดในชั้นอาภัสสรพรหมกันโดยมาก เมื่อโลกหมุนกลับ หมายถึงการเกิดใหม่ภายหลังความพินาศคือกลับมาสู่ความเจริญสัตว์เหล่านั้นก็มาจุติในโลกนี้

คัมภีร์ อังคุตตรนิกายติกนิบาต พระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระอานนทว่านี่เรียกว่าโลกธาตุอย่างเล็ก มีพันจักรวาลโลกคุณด้วยส่วนพันแห่งโลกธาตุอย่างเล็ก ซึ่งมีพันจักรวาลนั้นนี้เรียกว่าโลกธาตุอย่างกลาง มีล้านจักรวาลโลกคุณด้วยส่วนพันแห่งโลกธาตุอย่างกลาง มีล้านจักรวาลนั้นนี้เรียกว่าโลกธาตุอย่างใหญ่ มีประมาณแสนโกฏิจักรวาลจักรวาลหนึ่งมีกำหนดเท่ากับที่ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์โคจรทั่วทิศสว่างไสวรุ่งโรจน์ ในโลกมีพันจักรวาลนั้นมีดวงจันทร์พันดวงมีดวงอาทิตย์พันดวงมีขุนเขาสีเนรุพันหนึ่งมีชมพูทวีปพันหนึ่งมีอปรโคยานทวีปพันหนึ่งมีอุตตรกุรุทวีปพันหนึ่งมีบุพพิเทหทวีปพันหนึ่งมีมหาสมุทรสี่พันมีท้าวมหาราชสี่พันมีเทวโลกจตุรมหาราชิกาพันหนึ่งมีเทวโลกชั้นดาวดึงส์พันหนึ่งมีเทวโลกชั้นยามาพันหนึ่งมีเทวโลกชั้นดุสิตพันหนึ่ง มีเทวโลกชั้นนิมมานรดีพันหนึ่ง มีเทวโลกชั้นปรนิมมิตวสวัตตีพันหนึ่ง มีพรหมโลกพันหนึ่งจึงเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ตรัสว่าแสนโกฏิจักรวาลนั้นมีมากมายในพระสูตรตันตปิฎกอังคุตตรนิกายติกนิบาต

1.ในพระสูตรของพระพุทธเจ้าโลกธาตุ กับจักรวาล มีความหมายต่างกันโดยที่โลกมีความหมายกว้างขวางกว่าพระองค์ตรัสว่าโลกธาตุหนึ่งนั้น ประกอบด้วยจักรวาลหลายจักรวาลรวมกันอย่างน้อยที่สุดพันจักรวาล

2. จักรวาลหนึ่ง นั้นพระพุทธเจ้าทรงกำหนดเอาการโคจรของดวงอาทิตย์ และดวงจันทร์เป็นเกณฑ์ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในจักรวาลอื่นนั้นก็มีความจักรวาล และดวงอาทิตย์เหมือนกันซึ่งเหตุผลในข้อนี้ ทำให้นักวิทยาศาสตร์ในยุคปัจจุบันให้ความสนใจเป็นอย่างมากและให้ความยอมรับจึงสันนิษฐานต่อไปว่าสุริยจักรวาลไม่น่าจะมีแต่จักรวาลของเราเท่านั้นโดยใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์พิสูจน์จึงพบระบบสุริยจักรวาลอื่น ๆ อีกเป็นต้น.

เนื้อความในคัมภีร์ยังกล่าวว่าโลกทั้งหมดไม่ใช่สิ่งที่ตั้งอยู่ถาวรแต่มีการเกิดขึ้นเปลี่ยนแปลงและแตกสลายไปในที่สุดแล้วก็มีการตั้งขึ้นใหม่อีกส่วนอายุของโลกนั้นใช้ระยะเวลายาวนานมากโดยกำหนดอายุเป็นกัปป์ท่ามกลางความเชื่อสารพัดในชมพูทวีปโบราณเมื่อ 2,500 ปีที่แล้วพุทธศาสนาไม่ได้มีจุดมุ่งหมายที่จะค้นคว้าว่า ดวงอาทิตย์เกิดขึ้นเมื่อใด โลกเกิดขึ้นเมื่อใด ในจักรวาลมีดาวกี่ดวง เป็นต้น ภาพพจน์ของศาสนาคงอยู่ในกรอบว่าสอนคนให้ละความชั่ว ทำความดี อบรมบ่มเพาะจิตใจให้ดีงาม แต่เราในฐานะชาวพุทธก็อดสงสัยไม่ได้ว่า พระพุทธศาสนาท่านเอาความรู้นี้มาจากไหนหลากหลายความเชื่อในเรื่อง การกำเนิดขึ้นของ โลก จักรวาล และ มนุษย์ นั้น โดยเฉพาะ ตามแนวคิดความเชื่อของศาสนา แตกต่างกันไปตามความเชื่อ อันไปที่สงสัย ว่าความเป็นจริงแล้ว โลก จักรวาล มนุษย์ เกิดขึ้นมาได้อย่างไร จะอ้างเอาตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาเพื่อให้คลายความสงสัยในเรื่องเหล่านี้ แก่ผู้สนใจที่จะศึกษาค้นคว้าต่อไป

2.โลก ตามพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา

ความหมายของทัศนคติ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่าทัศนคติ หมายถึง แนวความคิดเห็น ซึ่งเป็นคำสมาสที่มาจากคำ ว่า “ทัศนะ+คติ” ซึ่ง “ทัศนะ แปลว่า “ความเห็น” กับ คำว่า “คติ” ซึ่งแปลว่า “แบบอย่างหรือแนวทาง” เมื่อแปลรวมกันจึงมีความหมายว่า ความรู้สึก ที่ เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

ซูซีฟ อ่อนโคสูง(2522) กล่าวว่า ทัศนคติ คือ ความพร้อมที่จะตอบสนอง หรือแสดง ความรู้สึกต่อวัตถุ สิ่งของ คน สัมผัสอื่น ๆ ตลอดจนสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งความรู้สึกหรือการ ตอบสนองดังกล่าวอาจเป็นไปในทางชอบก็เข้าไปหา หรือไม่ชอบก็หลีกเลี่ยงหนี

ประภาเพ็ญ สุวรรณ กล่าวว่า ทัศนคติเป็นความเห็นซึ่งมีอารมณ์เป็นส่วนประกอบ เป็นส่วนที่พร้อมจะมีปฏิกิริยาเฉพาะอย่างต่อสถานการณ์ภายนอก

เจสสิว บุรีภักดี(2517)กล่าวว่า ทัศนคติคือ ความรู้สึกชอบ หรือไม่ชอบที่บุคคลมีต่อสิ่งใด สิ่งหนึ่ง หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ทัศนคติที่เรามีต่อสิ่งต่าง ๆ เกิดจากประสบการณ์และการเรียนรู้ ทั้งสิ้น ดังนั้น จึงอาจเปลี่ยนแปลง ได้ตลอดเวลา ตามประสบการณ์ที่ได้รับเพิ่มขึ้น แต่กระบวนการ เปลี่ยนแปลงอาจจะเร็วหรือช้า สุดแต่ชนิดของทัศนคติและประสบการณ์ใหม่ที่ได้รับ

ประภาเพ็ญ สุวรรณ(2526) กล่าวว่า ทัศนคติคือ ความคิดเห็นซึ่งถูกกระตุ้นด้วยอารมณ์ (emotion) ซึ่งทำให้บุคคลพร้อมที่จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด

3.โลกเชิงวัตถุวิสัยและอัตวิสัย

ในการวิเคราะห์เรื่องโลกในพระคัมภีร์ต่างๆ ซึ่งปราชญ์ผู้ได้จัดแบ่งเป็นหลายส่วน ซึ่งรวมสรุปลงแล้วก็คงเหลือเพียงสองส่วนหลัก ดังต่อไปนี้

3.1. โลกเชิงวัตถุวิสัย

ความหมายของโลกโดยตรงของพุทธปรัชญา หมายถึง โลกเชิงวัตถุวิสัยก็คือ โลก ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ มันมีธรรมชาติอย่างไร มันก็มีอยู่อย่างนั้น ตัวเราเป็นเพียงสิ่งหนึ่งในบรรดา สิ่งที่มีอยู่ในโลก เรารับรู้การมีอยู่ของโลกโดยอาศัยประสาทสัมผัส ตัวเราจะมิอยู่หรือไม่อยู่ก็ไม่ กระทบกระเทือนการมีอยู่ของโลก เพราะการมีอยู่ของโลกเชิงวัตถุวิสัยนี้ไม่ขึ้นอยู่กับการมีอยู่ของเรา กล่าวอีกอย่างหนึ่ง โลกเชิงวัตถุวิสัยนี้ ก็คือ โลกที่เราเห็นอยู่ตามปกติธรรมดาทุก ๆ วัน นั่นเอง

คือโลกที่มีอยู่ตามธรรมชาติคือโลกที่เราเห็นอยู่ตามปกติธรรมดาทุกวันเรื่องนี้เข้ากับจักรวาลวิทยาที่เราพูดถึง ในโลกทั้ง 2 ลักษณะพระพุทธเจ้าทรงเน้น โลก เชิงอัตวิสัย มากกว่าทรงสอนให้เราสนใจโลกภายในไม่ใช่โลกภายนอกนอกจากนี้ยังมีการแบ่งโลกออกเป็นอีกหลายนัยในอรรถกถาหลายแห่งได้อธิบายคำว่าโลกนี้ออกเป็น 3 คือ สังขารโลก (โลกคือสังขาร) สัตว์โลก (โลกคือหมู่สัตว์) และโอกาสโลก (โลกคือแผ่นดิน) จักรวาลวิทยาจึงมีขอบเขตอยู่เพียงโอกาสโลกในพุทธศาสนาเท่านั้นพระองค์ทรงแสดงเรื่องโลกธาตุหรือจักรวาลไว้ ปรากฏในจูฬนิสสูตร อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ทรงแสดงแก่พระอานนทว่า “อานนท! ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์แผ่รังสีส่องแสงทำให้สว่างไปทั่วทิศตลอดที่มีประมาณเท่าใดโลกมีเนื้อที่เท่านั้นจำนวน 1,000 ใน 1,000 โลกนั้น มีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ภูเขาสิเนรุ อย่างละ 1,000 มีชมพูทวีป อปรโคยานทวีป อุตตรกุรุทวีปปุพพวิเทหทวีป อย่างละ 1,000 มีมหาสมุทร มีมหาราช อย่างละ 4,000 มีสวรรค์ 6 ชั้น และพรหมโลกชั้นละ 1,000 เรียกว่า โลกธาตุอย่างเล็กมีพันจักรวาลโลกเท่านั้นคุณโดยส่วน 1,000 นี้เรียกว่า โลกธาตุกลางมีล้านจักรวาลโลกเท่านั้นคุณด้วยส่วน 1,000 นี้เรียกว่าโลกธาตุใหญ่มีแสนโกฏิจักรวาล”

ในอภิญญาสูตร ที่ขนิทาย ในกล่าวถึงอุตตรกุรุทวีปไว้ในคาถา มีความตอนหนึ่งว่า “อุตตรกุรุทวีป เป็นรมณีสถาน มีภูเขาลงชื่อ สิเนรุ แดงดงามตั้งอยู่ทิศใด พวกมนุษย์ซึ่งเกิดในอุตตรกุรุทวีปนั้น ไม่ยึดถือสิ่งใดว่าเป็นของตนไม่หวงแหนกันมนุษย์เหล่านั้นไม่ต้องหว่านพืช และไม่ต้องนำไถออกไถหม่มมนุษย์บริโภคข้าวสาลี อันผลิตผลในที่ไม่ต้องไถ ไม่มีไร่ ไม่มีเมล็ดบรสิฐ มีกลิ่นหอม”

ในคัมภีร์อรรถกถาอีกต่าง ๆ ได้มีการพรรณนาถึงลักษณะนิสัยใจคอของมนุษย์ในทวีปต่าง ๆ แต่เมื่อวิเคราะห์ให้ละเอียดถี่ถ้วน ก็ต้องยอมรับว่าเรายังไม่เคยมีหลักฐานว่าเคยได้มีใครพบเห็นมนุษย์ในทวีปต่าง ๆ ตามลักษณะที่ได้กล่าวไว้

ความรู้เกี่ยวกับโลกธาตุที่กล่าวมานี้ได้รับอิทธิพลแนวคิดโลกทัศน์ของพราหมณ์และฮินดูอันเป็นพื้นฐานวัฒนธรรมที่พุทธศาสนาได้อุบัติขึ้น แต่พุทธศาสนายุบ่นรากฐานการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเรื่องที่ตรัสรู้เป็นความรู้ที่อยู่นอกเหนือความรู้ที่เข้ามาทางประสาทสัมผัสทั้งห้า พระพุทธพจน์ที่ทรงกล่าวถึงโลกธาตุหรือจักรวาลก็เพื่อเป็นพื้นฐานของการแสดงธรรมที่นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นเท่านั้น มิได้แสดงเรื่องโลกธาตุเพื่อวางรากฐานของจักรวาลวิทยาแต่อย่างใด

3.2. โลกเชิงอัตวิสัย

พุทธปรัชญานอกจากจะกล่าวถึงโลกเชิงวัตถุวิสัยหรือโลกตามธรรมชาติแล้ว ยังมีข้อที่กล่าวถึงโลกอีกแบบหนึ่ง คือโลกเชิงอัตวิสัย คือโลกในความหมายที่สัมพันธ์กับตัวผู้รับรู้การมีอยู่ของโลก ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงโลกในลักษณะนี้ ดังนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า โลก โลก ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร จึงเป็นโลกหรือบัญญัติว่า โลก พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกร สมิทธิ จักขุ รูป จักขุวิญญาณ ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุวิญญาณ มีอยู่ ณ ที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลก ก็มีอยู่ ณ ที่นั้น ฯลฯ ใจ ธรรมารมณ์ มโนวิญญาณ ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยมโนวิญญาณ มีอยู่ ณ ที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่า โลก ก็มีอยู่ ณ ที่นั้น

เหมาตยักัน ทูลถามว่า เมื่ออะไรเกิดขึ้น โลกจึงเกิดขึ้นโลกย่อมกระทำความเขยิดในอะไร โลกยึดถืออะไร เมื่ออะไรมีโลกจึงเดือดร้อน

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรเหมาตยะ เมื่ออายตนะภายใน และภายนอก 6 เกิดขึ้น โลกจึงเกิดขึ้น โลกย่อมกระทำความเขยิดในอายตนะภายในและภายนอก 6 โลกยึดถืออายตนะภายในและภายนอก 6 นั้นแหละ เมื่ออายตนะภายในภายนอก 6 มี โลกจึงเดือดร้อน เป็นต้น

สรุปว่า เรารู้ว่าโลกมีอยู่โดยอาศัยการรับรู้การมีอยู่ของ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรา ที่พุทธปรัชญาเรียกว่า อายตนะภายใน ถ้าอายตนะภายในของเรารับรู้ไม่ได้เลย เราก็คงไม่อาจรู้ได้ว่า โลกภายนอกมีอยู่หรือไม่ โลก 3 ประเภท ตามทรรศนะพุทธปรัชญา

ในพระพุทธศาสนายังแบ่งโลก ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของหมู่สัตว์ต่าง ๆ ตามภูมิภพที่เกิดแห่งผลกรรมต่าง ๆ ดังนี้ คือ 1)โลกมนุษย์ 2)โลกสวรรค์ 3)โลกนรก

ในแต่ละโลกยังแบ่งออกอีกหลายภพหลายภูมิแล้วแต่ชั้นจิตใจของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงดังต่อไปนี้

1. โลกมนุษย์

โลกมนุษย์คือโลกของคนเราอาศัยอยู่มนุษย์เป็นผู้มีความกล้าหาญและความสามารถในการประกอบกรรมต่าง ๆ ทั้งทางกุศลและอกุศล ดังนั้น มนุษย์จึงจัดเป็น ๔ ประเภทตามผลแห่งกรรมได้แก่

1.1. มนุษย์นรกได้แก่ นักโทษ ผู้ถูกจองจำหมดอิสรภาพ ทนทุกข์ทรมานอันเนื่องมาจากอกุศลในทางโทษะมาก

1.2. มนุษย์เปรตคือ มนุษย์ที่มีความเป็นอยู่อย่างลำบากยากแค้นยากจนและมากไปด้วยความทุกข์ นานาประการได้แก่ จำพวกคนขอทานอยู่อย่างไร้ความหมายในชีวิต อด ๆ ยาก ๆ อันเกิดจากอกุศลกรรมทางโลภะ

1.3. มนุษย์เดรัจฉานเป็นมนุษย์ที่ต้องอาศัยผู้อื่นมีความเป็นอยู่คล้ายสัตว์สุดแท้แต่ใครเขาจะให้ทำอะไรเป็นทาสเชลยตลอดชีวิตอันเนื่องมาจากอกุศลกรรมทางโมหะมาก

1.4. มนุษย์ภูตเป็นมนุษย์ที่รู้จักบาปบุญคุณโทษมีประโยชน์และไม่มีประโยชน์มีคุณธรรมประจำใจพยายามบำเพ็ญกุศลบารมีอยู่เสมอ

2. โลกสวรรค์

โลกสวรรค์คือที่อยู่ของผู้ประกอบกรรมดีไว้น้อยหรือมากตามลำดับขั้นของจิตซึ่งจัดไว้ 3 ชั้น คือ ชั้นต่ำ ได้แก่ ชั้นกามาวจร ชั้นกลาง ได้แก่ รูปพรหมชั้นสูง ได้แก่ อรูปพรหม ดังนี้

2.1 กามาวจรแบ่งออกเป็น 6ภูมิ โลกสวรรค์ชั้นต่ำหรือ เทวภูมิ 6 กามาวจรภูมิแบ่งออกเป็น 6 ภูมิ

1. จาตุมหาราชิกาภูมิ (สวรรค์ ชั้นที่ 1) เป็นที่อยู่ของเทพดาชาวฟ้า มีท้าวมหาราช 4 พระองค์ ปกครอง คือ ท้าวธตรัฐมหาราช ท้าววิรุฬหกมหาราช ท้าววิรูปักษ์มหาราช ท้าวเวสสุวัณมหาราช (ท้าวเวสสุวรรณ) อายุ 500 ปีทิพย์ (9 ล้านปีมนุษย์)

บุพกรรม เมื่อเป็นมนุษย์ ชอบทำความดี สันโดษ ยินดีแต่ของๆ ตน ชักชวนให้ผู้อื่นประกอบการกุศล ชอบให้ทาน ในการให้ทาน เป็นผู้มีหวังให้ทาน มีจิตผูกพันในผลแห่งทานแล้วให้ทาน มุ่งการสั่งสมให้ทานให้ทาน ด้วยความคิดว่า “เราตายแล้วจักได้ส่วยผลแห่งทานนี้” และเป็นผู้มีศีล ฯลฯ

2. ดาวติงสามภูมิ (สวรรค์ ชั้นที่ 2) ที่เรียกว่าไตรตรังษหรือดาวติงส์ เป็นเมืองใหญ่มี 1,000 ประตูล้อมรอบ มีพระเกศจุฬามณีเจดีย์ มีไม้ทิพย์ ชื่อ ปาริชาติกลีปพฤกษ์ สมเด็จพระอมรินทราบาราชเป็นผู้ปกครอง อายุ 1,000 ปีทิพย์ (36 ล้านปีมนุษย์) บุพกรรม เมื่อเป็นมนุษย์ มีจิตบริสุทธิ์ยินดีในการบริจาคทาน ในการให้ทาน เป็นผู้ไม่มีหวังให้ทาน ไม่มีจิตผูกพันในผลแห่งทานแล้วให้ ไม่มีการสั่งสมให้ทาน ไม่ได้ให้ทานด้วยความคิดว่า “ตายแล้วเราจักได้ส่วยผลแห่งทานนี้” แต่ให้ทานด้วยความคิดว่า “การให้ทานเป็นการกระทำดี” จึงงามด้วยพยายามรักษาศีล ไม่ดูหมิ่นผู้ใหญ่ในตระกูล ฯลฯ

3. ยามาภูมิ (สวรรค์ ชั้นที่ 3) เป็นที่อยู่ของเทพดาผู้มีแต่ความสุขอันเป็นทิพย์ มีท้าวสุยามเทวราชเป็นผู้ปกครอง อายุ 2,000 ปีทิพย์ (144 ล้านปีมนุษย์) บุพกรรม เมื่อเป็นมนุษย์มีจิตบริสุทธิ์ พยายามสร้างเสบียง ไม่หวั่นไหวในการบำเพ็ญบุญกุศล ในการให้ทาน เป็นผู้ไม่มีหวังให้ทาน ไม่มีจิตผูกพันในผลแห่งทานแล้วให้ทาน ไม่ได้ให้ทานด้วยความคิดว่า “การให้ทานเป็นการกระทำที่ดี” แต่ให้ทานด้วยความคิดว่า “บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เคยให้ เคยทำมา เราไม่ควรทำให้เสียประเพณี” รักษาศีล มีจิตชวนชวายนในพระธรรม ทำความดีด้วยใจจริง

4. ตูลิตาภูมิ (สวรรค์ ชั้นที่ 4) เป็นที่อยู่ของเทพเจ้าผู้มีความยินดีแช่มชื่นเป็นนิจ มีท้าวสันดุสิตเทวราชปกครอง อายุ 4,000 ปีทิพย์ (576 ล้านปีมนุษย์) บุพกรรม เมื่อเป็นมนุษย์มีจิตบริสุทธิ์ ยินดีมากในการบริจาคทาน ในการให้ทาน เป็นผู้ไม่มีหวังให้ทาน ไม่มีจิตผูกพันในผลแห่งทานแล้วให้ทาน ไม่มุ่งการสั่งสมให้ทาน ไม่ได้ให้ทานด้วยความคิดว่า “บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เคยให้ เคยทำมา เราไม่ควรทำให้เสียประเพณี” แต่ให้ทานด้วยความคิดว่า “เราหุงหากิน แต่สมณะหรือพราหมณ์ทั้งหลายไม่ได้หุงหากิน เราหุงหากินได้ จะไม่ให้ทานแก่สมณะหรือพราหมณ์ผู้ไม่หุงหากิน ย่อมเป็นการไม่สมควร” ทรงศีล ทรงธรรม ชอบฟังพระธรรมเทศนา หรือเป็นพระโพธิสัตว์รูปธรรมมาก ฯลฯ

5. นิมมานรติภูมิ (สวรรค์ ชั้นที่ 5) เป็นที่อยู่ของเทพเจ้าผู้ยินดีในกามคุณอารมณ์ ซึ่งเนรมิตขึ้นตามความพอใจ มีท้าวสุณิมิตเทวราชปกครอง อายุ 8,000 ปีทิพย์ (2,304 ล้านปีมนุษย์) บุพกรรม เมื่อเป็นมนุษย์มีจิตใจบริสุทธิ์ ยินดีในการบริจาคทาน ในการให้ทานเป็นผู้ไม่มีหวังให้ทาน ไม่มีจิตผูกพันในผลแห่งทานแล้วให้ ไม่มุ่งการสั่งสมให้ทาน ไม่ได้ให้ทาน ด้วยความคิดว่า “เราหุงหากินได้ แต่สมณะหรือพราหมณ์ทั้งหลายไม่ได้หุงหากิน เราหุงหากินได้ จะไม่ให้ทานแก่สมณะหรือพราหมณ์ ผู้ไม่หุงหากิน ย่อมเป็นการไม่สมควร” แต่ให้ทานด้วยความคิดว่า “เราจักจำแนกแจกทานเช่นเดียวกับฤๅษีทั้งหลายในกาลก่อน” ประพฤติธรรมสม่ำเสมอ พยายามรักษาศีล ไม่ให้ขาดได้ มีใจสมบูรณ์ด้วยศีล และมีวิริยะอุตสาหะในการบริจาคทานเป็นอันมาก เพราะผลวิบากแห่งทาน และศีลอันสูงส่งนั้น จึงอุบัติเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ได้

6. ปรินิมิตตวสวัตติภูมิ (สวรรค์ ชั้นที่ 6) เป็นที่อยู่ของเทพเจ้าซึ่งส่วยกามคุณอารมณ์ แบ่งเป็น ฝ่ายเทพยดา มีท้าวปรินิมิตตเทวราช ปกครอง กับ ฝ่ายมารมีท้าวปรินิมิตตวสวัตติมาราชเป็นผู้ปกครอง อายุ 16,000 ปีทิพย์ (9,216 ล้านปีมนุษย์) บุพกรรม เมื่อเป็นมนุษย์มีจิตบริสุทธิ์ อุตสาหะก่อสร้างกองการกุศลให้งิ่งใหญ่เป็นอุกฤษฏ์ อบรมจิตใจสูงส่งไปด้วยคุณธรรม เมื่อจะให้ทานรักษาศีลก็ต้องบำเพ็ญกันอย่างจริงจัง มากไปด้วยความศรัทธาปสาทะอย่างยิ่งยวดถูกต้อง ในการให้ทาน เป็นผู้ไม่มีหวังให้ทาน ไม่มีจิตผูกพันในผลแห่งทานแล้วให้

ทาน ไม่มุ่งการสั่งสมให้ทาน ไม่ได้ให้ทานด้วยความคิดว่า “เราจักเป็นผู้จำแนกแจกทาน เช่นเดียวกับฤๅษีทั้งหลายแต่กาลก่อน” แต่ให้ทานด้วยความคิดว่า “เมื่อเราให้ทานอย่างนี้ จิตของเราจะเลื่อมใส จะเกิดความปลื้มใจและโสมนัส” เพราะวิบากแห่งทาน และศีลอันสูงส่งยิ่งเท่านั้น จึงอุบัติเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ได้

รูปาวจรภูมิเป็นโลกสวรรค์ที่มีกามารมณ์ทางรูปเกี่ยวข้องอยู่แบ่งออกเป็น 16 ภูมิ

ปฐมฌานภูมิ 3 ทุตติยานภูมิ 3 ตติยานภูมิ 3 และ พรหมภูมิ ตั้งแต่ชั้นที่ 10 - 20 (แต่ละชั้นห่างกันประมาณ 5,508,000 โยชน์) อสงไขยปีเท่ากับ เลข 1 ตามด้วยเลขศูนย์อีก 140 ตัว 1 รอบอสงไขยปี เท่ากับ 1 อัตรกับ

1.พรหมปาริสาชภูมิ พรหมโลกชั้นที่ 1 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่งพระพรหม ผู้เป็นบริษัททำมหาพรหม พระพรหม อายุ 21 อัตรกับเศษ บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาสำเร็จปฐมฌานได้อย่างสามัญ

2.พรหมบุโรหิตาภูมิ พรหมโลกชั้นที่ 2 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมทั้งหลาย ผู้ทรงฐานะอันประเสริฐ คือเป็นบุโรหิตของทำมหาพรหม พระพรหม อายุ 32 อัตรกับ บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาสำเร็จได้ปฐมฌานอย่างปานกลาง

3.มหาพรหมภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 3 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย พระพรหม อายุ 1 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาสำเร็จปฐมฌานได้อย่างประณีต

4.ปริตตภาภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 4 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่งท่านพระพรหมทั้งหลาย ผู้มีรัศมีน้อยกว่าพระพรหมที่ศักดิ์สูงกว่าตน พระพรหม อายุ 2 มหากัป บุพกรรม ผู้ที่จะมาอุบัติบังเกิดในชั้นนี้ได้ต้องสำเร็จทุติยฌานได้อย่างสามัญ

5.อัปปมาณาภูมิ พรหมโลกชั้นที่ 5 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมทั้งหลาย ผู้มีรัศมีรุ่งเรืองมากมายหาประมาณมิได้ พระพรหม อายุ 4 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาสำเร็จทุติยฌานได้อย่างปานกลาง

6.อาภัสราภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 6 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมทั้งหลาย ผู้มีประกายรุ่งโรจน์แห่งรัศมี นานาแสง พระพรหม อายุ 8 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาสำเร็จทุติยฌานได้อย่างประณีต

7.ปริตตสุภาภูมิ พรหมโลกชั้นที่ 7 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมทั้งหลาย ผู้มีความสง่าสวยงามแห่งรัศมี เป็นส่วนน้อย พระพรหม อายุ 16 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาสำเร็จตติยฌานได้อย่างสามัญ

8.อัปปมาณสุภาภูมิ พรหมโลกชั้นที่ 8 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมทั้งหลาย ผู้มีความสวยงามแห่งรัศมีมากมายไม่มีประมาณ พระพรหม อายุ 32 มหากัป บุพกรรม ผู้ที่จะมาอุบัติบังเกิดในชั้นนี้ได้ต้องสำเร็จตติยฌานได้อย่างปานกลาง

9.สุภกีนหาภูมิ พรหมโลกชั้นที่ 9 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมทั้งหลาย ผู้มีความสง่าสวยงาม แห่งรัศมีที่ ออกสลับปะปนไปอยู่เสมอตลอดสรีระกาย พระพรหม อายุ 64 มหากัป บุพกรรม ผู้ที่จะมาอุบัติบังเกิดในชั้นนี้ได้ ต้องสำเร็จตติยฌานได้อย่างประณีต

10.เวหฬผลาภูมิ พรหมโลกชั้นที่ 10 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมทั้งหลาย ผู้ได้รับผลแห่งฌานกุศล อย่างไพบูรณ์ พระพรหม อายุ 500 มหากัป บุพกรรม ผู้ที่เจริญสมถภาวนาสำเร็จ จตุตถฌาน

11.อัสสณฺฐัตตาภูมิ พรหมโลกชั้นที่ 11 ภูมิอันเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมทั้งหลาย ผู้ไม่มีสัญญา (พรหมลูก ฟัก) อายุ 500 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาสำเร็จจตุตถฌานและเป็นผู้มีสัญญาวิราคภาวนา(ยึดมั่นว่ารูปมี สาระ นามไม่มีสาระ) เหลือเพียงหนึ่งขั้นคือรูปขันธ์ ไม่มีนามขันธ์ทั้งสี่ (เวทนา สัญญา

สังขาร วิญญาณ)

12.อิหสาธุท้าวาสภูมิ พรหมโลกชั้นที่ 12 ภูมิเป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระอนาคามี อริยบุคคลทั้งหลายผู้ไม่เสื่อมคลายในสมบัติของตน พระพรหมอนาคามี อายุ 1,000 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาได้จตุตถฌาน และเจริญวิปัสสนาภาวนาจนสำเร็จเป็นพระอนาคามี อริยบุคคล โดยมีสัทธินทรีย์แก่กล้า

13.อิตปาสธุท้าวาสภูมิ พรหมโลกชั้นที่ 13 ภูมิเป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระอนาคามีอริยบุคคลทั้งหลาย ผู้ไม่มีความเดือดร้อน พระพรหมอนาคามี อายุ 2,000 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาได้จตุตถฌาน และเจริญวิปัสสนาภาวนาจนสำเร็จเป็นพระอนาคามี อริยบุคคลโดยมีวิริยอินทรีย์แก่กล้า

14.สุทสสาธุท้าวาสภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 14 ภูมิเป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระอนาคามีอริยบุคคลทั้งหลาย ผู้มีความเห็นอย่างแจ่มใส พระพรหมอนาคามี อายุ 4,000 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาได้จตุตถฌานและเจริญวิปัสสนาภาวนาจนสำเร็จเป็นพระอนาคามี อริยบุคคลโดยมีสติอินทรีย์แก่กล้า

15.สุทสสิธุท้าวาสภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 15 ภูมิเป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระอนาคามีอริยบุคคลทั้งหลาย ผู้มีความเห็นอย่างแจ่มใสมากกว่า พระพรหมอนาคามี อายุ 8,000 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนาได้จตุตถฌาน และเจริญวิปัสสนาภาวนาจนสำเร็จ เป็นพระอนาคามีอริยบุคคลโดยสมาธิอินทรีย์แก่กล้า

16.อภินิฐาสธุท้าวาสภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 16 ภูมิเป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระอนาคามีอริยบุคคลทั้งหลาย ผู้ทรงคุณวิเศษโดยไม่มีความเป็นรองกัน พระพรหมอนาคามี อายุ 16,000 มหากัป บุพกรรม ผู้เจริญสมถภาวนา ได้จตุตถฌานและเจริญวิปัสสนาภาวนา จนสำเร็จเป็นพระอนาคามีอริยบุคคล โดยมีปัญญินทรีย์ แก่กล้า

4.อรุปาวจรภูมิคือโลกของพรหมที่ไม่มีรูปมีอยู่ 4 ภูมิ

1. อากาสาณัญจายตนภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 17 ภูมิเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมผู้วิเศษ ผู้เกิดจากฌานที่อาศัย อากาสบัญญัติ ซึ่งไม่มีที่สิ้นสุดเป็นอารมณ์ อรูปพรหม อายุ 20,000 มหากัป บุพกรรม โยคีทัฬหีผู้ได้จตุตถฌานแล้ว และสำเร็จอากาสาณัญจายตนฌาน มีนามชั้นสี่ แต่ไม่มีรูปชั้น

2. วิญญาณัญจายตนภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 18 ภูมิเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมผู้วิเศษ ผู้เกิดจากฌานที่อาศัย วิญญาณอันไม่มีที่สิ้นสุดเป็นอารมณ์ อรูปพรหม อายุ 40,000 มหากัป บุพกรรม โยคีทัฬหีผู้ได้อากาสาณัญจายตนฌานและสำเร็จวิญญาณัญจายตนฌาน มีนามชั้นสี่ แต่ไม่มีรูปชั้น

3. อากิญจัญญายตนภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 19 ภูมิเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมผู้วิเศษ ผู้เกิดจากฌานที่อาศัยนัตถิภาวนาบัญญัติเป็นอารมณ์ อรูปพรหม อายุ 60,000 มหากัป บุพกรรม เป็นโยคีทัฬหีผู้วิญาณัญจายตนฌานและสำเร็จอากิญจัญญายตนฌาน มีนามชั้นสี่ แต่ไม่มีรูปชั้น

4. เนวสัณญานาสัณญายตนภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 20 ภูมิเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมผู้วิเศษ ผู้เกิดจากฌานที่อาศัยความประณีตเป็นอย่างยิ่งมีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ อรูปพรหม อายุ 84,000 มหากัป บุพกรรม โยคีทัฬหีผู้ได้อากิญจัญญายตนฌานและสำเร็จเนวสัณญานาสัณญายตนฌาน มีนามชั้นสี่ แต่ไม่มีรูปชั้น

3. โลกนรก

โลกนรก เป็นที่อยู่ของหมู่สัตว์ที่ทำบาปกรรมเอาไว้ หลังจากตายไปแล้ว จึงได้เสวยผลกรรมที่ทำเอาไว้อย่างทุกข์เข็ญตามบาปกรรมของแต่ละคน โลกนรก แบ่งออกอีกเป็น 4 โลกด้วยกัน

1. โลกนรก ได้แก่ ที่อยู่ของสัตว์ทั้งที่ตายไปแล้ว เสวยแต่ผลกรรมชั่วของตนฝ่ายเดียว โดยไม่มีความสุขเลย ส่วนมากทนทุกข์ทรมานด้วยความร้อน อันเกิดแต่โทษะ ในขณะที่เป็นมนุษย์

2. โลกเปรต ได้แก่ ที่อยู่ของสัตว์ผู้ตายไปแล้ว เสวยแต่ความทุกข์ ไม่มีสถานที่อยู่โดยจำเพาะ ทรมานด้วยการอดอยากอาหาร อันเนื่องมาแต่กรรมที่ประกอบด้วยโลภะในเมื่อมีชีวิตอยู่ สัตว์ในโลกเปรตนี้มีรูปร่างพิกลพิการ น่ากลัวน่าเกลียดมาก

3. โลกอสุรกาย เป็นโลกที่ไม่มีความสุขสนาน สัตว์จำพวกนี้มีรูปร่างน่าเกลียดน่ากลัวในโลกอสุรกายนี้มีแต่สัตว์ผู้ประกอบ กรรมอันเนื่องมาจากโลภะเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์

4. โลกเดรัจฉาน คือ ที่อยู่อาศัยของสัตว์ชั้นต่ำทั่วไป แบ่งออกเป็น

4.1 อปทติรัจฉาน เป็นสัตว์ประเภทไม่มีเท้า ไม่มีขา ได้แก่ สัตว์เลื้อยคลาน เช่น งู ไล่เตียน ปลา บางชนิด

4.2 ทวิปทติรัจฉาน ได้แก่ สัตว์ประเภทมีสองขา เช่น นก ไก่ เป็ด

4.3 จตุปทติรัจฉาน ได้แก่ สัตว์ประเภทมีสี่ขา เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย กระต่าย สุนัข แมว เป็นต้น

4.4 พหุปทติรัจฉาน ได้แก่ สัตว์ประเภทมีมากกว่าสี่ขา เช่น ตะขาบ ตะเข็บ กิ้งกือ เหล่านี้ เป็นต้น

ในโลกสัตว์เดรัจฉาน มีความเป็นอยู่ดังสัตว์ทั้งหลายที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งไม่เหมือนกับสัตว์ในโลกนรก โลกเปรต หรืออสุรกาย อันเป็นโลกที่ไม่มีกายปรากฏให้เห็น มนุษย์ธรรมดาไม่สามารถมองเห็นได้ จำพวกสัตว์เดรัจฉานนี้เกิดจากอำนาจกรรม เมื่อครั้งเป็นมนุษย์อันมีโสมพะอันแรงกล้า

สัตว์ทุกประเภทต้องเวียนว่ายตายเกิดภายใน 31 ภูมิ หรือในโลกทั้งสาม (ได้แก่ โลกมนุษย์ 1 ภูมิ โลกสวรรค์ 26 ภูมิและโลกนรก 4 ภูมิ) ซึ่งเรียกว่า วัฏสงสารเพื่อให้จำง่ายจึงจัดวัฏสงสารไว้ 3 ประเภท คือ

1. เภฏภูมิสงสารการท่องเที่ยวไปในโลกเบื้องต่ำได้แก่โลกนรก

2. มัชฌิมสงสารการท่องเที่ยวอยู่ในโลกเบื้องกลางได้แก่โลกมนุษย์ และโลกสวรรค์

3. อุปรังสงสารการท่องเที่ยวอยู่ในโลกเบื้องสูงได้แก่รูปพรหมและ อรูปพรหม

บรรดาสัตว์ทั้งหลายที่อุบัติขึ้นในภูมิใด ๆ ก็ไม่แน่นอนเพราะต้องจุติและอุบัติเป็นธรรมดาในเมื่อถึงคราวสิ้นอายุแล้วหากทำบาปไว้มากก็ไปเกิดในภูมิที่ต่ำถ้าทำบุญไว้มากก็จะไปอยู่ในภูมิที่สูงก็มี

1. เภฏภูมิสงสาร

การท่องเที่ยวของสัตว์ทั้งหลายในภูมิเบื้องต่ำคือ อบายภูมิทั้ง 4 มี โลกนรก โลกเปรต โลกอสุรกาย และ โลกเดรัจฉาน อาศัยกรรมกรรมนิมิต และคตินิมิต ดังนี้ เมื่อบุคคลเช่นมนุษย์เมื่อใกล้จะตายปัญจทวาร คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย จะดับก่อน คือ มองไม่เห็น ไม่ได้ยินไม่รู้กลิ่น ไม่รู้รส ไม่รู้สีกตัว มีความนึกคิดอยู่ทางมนทวารคือทางใจอย่างเดียวสิ่งทั้งหลายไม่มีอะไรเป็นแก่นสาร เป็นสภาวะที่พึ่งอาศัยได้เลย มีแต่กรรมที่ได้เคยกระทำมาเท่านั้นเป็นอารมณ์ให้ผู้ที่จะไปเกิดในภูมิเปรตและอสุรกาย กรรมชั่วอันเป็นอกุศลกรรมในอดีตเช่น การลักขโมย ประพฤติในกาม มีโลภะ ตัณหา ราคะ เป็นเหตุให้กรรมที่กระทำชั่วเช่นนี้มาปรากฏทางใจให้เห็นว่าตนได้กระทำในขณะนั้น เรียกว่า กรรมนิมิต เมื่อกรรมนิมิตเกิดขึ้นแล้วหายไปเป็นปัจจัยให้เกิดคตินิมิต คือ ภูมิของเปรต อสุรกาย มีนิมิตเป็นโคลนตามสิ่งสกปรกโสภณหรือ แม่น้ำ ป่า เป็นวิถีให้ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น เมื่อจิตจุติดับลงแล้วก็จะไปปฏิสนธิในภูมิแห่ง

เปรตหรืออสุรกายถ้าปัจจุบันเคยทำกรรมชั่วมีการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต มีวาจาหยาบคาย จิตพยาบาทปองร้ายริษยาอันเกิดจากโทสะจริต เป็นเหตุให้เกิดกรรมนิमितเสมือนหนึ่งว่าตนได้กระทำอยู่ในขณะนั้นเป็นปัจจัยให้เกิดคตินิमित มีไฟรุมล้อมหรือมีศัตรารุชคอยทิ่มแทงให้ได้รับทุกขเวทนาเมื่อจุติจิตดับลง จะเป็นเหตุให้เกิดปฏิสนธิจิตในภุมิแห่งนรกได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัสตลอดเวลาจนกว่าจะหมดวิบากผลกรรมถ้าหากปัจจุบันชาตินี้กระทำความชั่วไว้ด้วยอำนาจแห่งโมหะ คือความหลงความเผลอ ความไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ เหล่านี้เป็นกรรมนิमित เป็นปัจจัยให้เกิดคตินิमितเห็นป่า เห็นสัตว์เดรัจฉาน หรือท้องของสัตว์ เมื่อจุติจิตดับลงปฏิสนธิจิตก็กำเนิดขึ้นในภุมิแห่งสัตว์เดรัจฉานทนทุกข์ทรมาน ด้วยการเป็นสัตว์เช่นนั้น จะกว่าจะหมดวิบากกรรม

เป็นอันว่าสัตว์ทั้งหลายผู้กระทำชั่วพุดชั่วคิดชั่วด้วยอำนาจ โลภะโทสะโมหะย่อมเที่ยวไปในอบายภูมิคือที่อยู่ของผู้ปราศจากความสบายมีแต่ความทุกข์ทรมาน ทรมานทรมานเร่าร้อนมีดมน เรียกว่า เหมภูมิสงสาร

2. มัชฌิมสงสาร

การท่องเที่ยวอยู่ในภุมิชั้นกลางได้แก่สุคติภูมิ 7 คือมนุษย์ภูมิ 1 และเทวภูมิ 6 สัตว์ผู้ใกล้จะตายถ้าปรากฏกรรมที่เคยกระทำไว้เป็นอุศลกรรมประกอบด้วยศีล 5 หรืออุศลกรรมบถ 10 แล้วจะเกิดกรรมนิमितคล้ายกับคล้ายกับว่าตนได้กระทำหรือปฏิบัติในขณะนั้นเป็นเหตุให้เกิดคตินิमितมีอาครบ้านเรือนครมมารดาขึ้นเมื่อจิตดับลงก็จะปัจจัยให้เกิดปฏิสนธิจิตในภุมิแห่งมนุษย์

หากในปัจจุบันชาตินี้เป็นผู้มีจิตประกอบด้วยหิริความละอายต่อบาปโศตัสปะความเกรงกลัวต่อบาปตั้งตนอยู่ในธรรมอันบริสุทธิ์ปราศจาก โลภะโทสะโมหะมีการบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา สร้างสาธารณประโยชน์แก่เพื่อนเกิดแก่เจ็บตาย เหล่านี้ก็จะให้ปรากฏเป็นกรรมนิमितเสมือนหนึ่งว่าตนกำลังทำอยู่ในขณะนั้นเมื่อใกล้จะตายจะเป็นปัจจัยให้เกิดคตินิमितเห็นเป็นเทวดาเครื่องทรงเทวดาหรือปราสาท วิมานสวรรค์เมื่อจุติจิตดับลงปฏิสนธิจิตก็เกิดในภุมิเทวดาทั้ง 6 ในชั้นใดชั้นหนึ่งตามวิบากของอุศลกรรมนั้น ๆ

3. อปริสงสาร

การท่องเที่ยวในภุมิเบื้องสูง คือ รูปาวจรภูมิ 16 อรูปาวจรภูมิ 4 ซึ่งรวมเรียกว่า พรหม 20 ผู้ใกล้จะตายจะปรากฏกรรมอันเป็นอุศลกรรมใหญ่หรือมหาอุศลได้แก่การเจริญศีลภาวนาทางสมถกรรมฐานซึ่งเมื่อมีชีวิตอยู่ผู้ปฏิบัติได้บรรลุถึงขั้นใด ๆ เช่นรูปฌานก็ได้บังเกิดในรูปภูมิได้รูปฌานก็บังเกิดในอรูปภูมิดังนี้ เป็นต้น

บทสรุป โลกที่เป็นที่อาศัยอยู่ของสัตว์โลก (ภูมิภพ ต่าง ๆ) ในพุทธศาสนา โลกที่เป็นที่อาศัยอยู่ของสัตว์โลก (ภูมิภพ ต่าง ๆ) ในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย โลกเบื้องสูง ได้แก่ อรูปพรหม 4 รูปพรหม 16 (รวม 20 ภูมิ) โลกเบื้องกลาง ได้แก่ เทวดา 6 โลกมนุษย์ 1 (รวม 7 ภูมิ) โลกเบื้องต่ำ หรืออบายภูมิ ได้แก่ สัตว์เดรัจฉาน 1 เปรต 1 อสุรกาย 1 และนรก 1 (รวม 4 ภูมิ) รวมทั้งหมดมี 31 ภูมิ

สรุปหนทางแห่งการไปปฏิบัติในนรกและสวรรค์

สาเหตุสำคัญที่ทำให้บุคคลไปปฏิบัติในนรกและสวรรค์ก็คือ การประกอบอุศลกรรมคือประพตีสัจจริต และประกอบอุศลกรรมคือ ประพตีสัจจริต ทางกาย วาจา ใจ อนึ่งในหนังสือทาง 7 สาย (โชค ญาณสิทธิ.ป.9) ได้แสดงถึงการกระทำของแต่ละชีวิตไม่ว่าดีหรือชั่วเป็นเหตุให้ได้กำเนิดต่างกัน กล่าวคือ

- 1.คนที่มีโทสะมากจะได้กำเนิดเป็นสัตว์นรก
- 2.คนที่มีโลภะมากจะได้กำเนิดเป็นเปรตอสุรกาย
- 3.คนที่มีโมหะมากจะได้กำเนิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน

- 4.คนที่รักษาศีล 5 และกุศลกรรมบท10 ประการจะได้กำเนิดเป็นสัตว์มนุษย์
 - 5.คนที่มีมหากุศล 8 เช่น ให้ทาน ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เป็นต้นจะได้กำเนิดในสวรรค์
 - 6.คนที่เจริญสมถภาวนา จนได้บรรลุฌานและไม่เสื่อมจากฌานจะได้กำเนิดในพรหมโลก
 - 7.คนที่บำเพ็ญวิปัสสนาภาวนา จนบรรลุวิริยผลจะถึงความดับทุกข์ คือ นิพพาน.
- จะเห็นได้ว่าทาง 7 สายนี้ คนจะดีหรือเลวย่อมเป็นไปตามอำนาจของการกระทำของตนเองเท่านั้น มีการให้ผลที่แตกต่างกันและพระพุทธศาสนายกย่อง “ภาวนา “ ว่าดีที่สุด เพราะเป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพานซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

5.ไตรภูมิแบ่งสัตว์โลกเป็น 3 กลุ่ม

กลุ่มแรก ระดับจิตของกลุ่มนี้ยังวนอยู่ในสิ่งน่าใคร่น่าพอใจ ยังลุ่มหลงติดหนึบอยู่ในรูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้น หรือกามคุณ 5 ประการ เรียกว่า กามาวจรภูมิ หมายถึง ภูมิที่ท่องเที่ยวอยู่ในกาม ทั้งกิลีสกาม และวัตถุกาม คนธรรมดาสามัญอย่างเราท่านจะอยู่ในภูมินี้

กลุ่มที่สอง ระดับจิตของกลุ่มนี้สามารถล่วงผ่านกิลีสกามและวัตถุกามที่คนธรรมดาอย่างเราท่านชอบหนักหนาได้แล้ว แต่ยังปรารถนาปรารถนารูปอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์ ซึ่งก็คือจิตของผู้บำเพ็ญเพียรจนได้ฌาน มีกสิณหรือรูปอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์ เรียกว่า รูปาวจรภูมิ

กลุ่มที่สาม ระดับจิตของกลุ่มนี้ล่วงรูปธรรมได้แล้ว ปรารถนาปรารถนาอรูปธรรม ผู้บำเพ็ญเพียรได้ฌาน มีอรูปธรรมอย่างละเอียดเป็นอารมณ์ ที่เรียกว่าอรูปฌาน (อรูปาวจรภูมิ)

กลุ่มที่สี่ ระดับจิตของกลุ่มนี้ล่วงโลกียธรรมได้แล้ว ไม่กลับกลายมาข้างฝ่ายต่ำอีก ซึ่งก็คือระดับจิตของพระอริยเจ้าตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป

สามกลุ่มแรกเรียกรวมกันว่า โลกียวิสัย เนื่องจากยังมีกิเลส ระดับจิตยังไม่หลุดพ้นไปจากความมัวหมอง แม้บางคนจะพัฒนาจิตไปจนถึงชายแดนโลกียวิสัย เกือบจะข้ามแดนไปอยู่ในเขตโลกุตระของพระอริยเจ้าทั้งหลาย ก็ยังถือว่าเป็นโลกียวิสัย ต้องอยู่แถวนั้นสร้างสมบารมีต่อไป เมื่อกำลังบุญบารมีแก่กล้าก็สามารถตีฝ่าข้ามแดนไปฝั่งโลกุตระได้อย่างถาวรชนิดที่ไม่รีเทิร์นกลับมาอีกเลย

6.โลก อีกประเภทต่าง ๆ ในพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา

โลก ในพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนายังมีอีกหลายความหมาย และมีนัยกว้างและลึกกว่าที่เราทราบกัน ได้แก่ โอกาสโลก สัตว์โลก สังขารโลก โลกียโลก และโลกุตระโลก มีรายละเอียดดังนี้

1. โอกาสโลก

คำว่า “โอกาสโลก” หมายถึง โลกคือแผ่นดิน โลกอันกำหนดโอกาส โลกซึ่งเป็น โอกาสแก่สัตว์ทั้งหลายที่อาศัย หรือหมายถึง จักรวาล ความหมายของโอกาสโลก ที่ว่า โลก คือ แผ่นดินอันเป็นที่อยู่ของหมู่สัตว์

โอกาสโลกคือโลกอันกำหนดด้วยโอกาส โลกอันมีในอวกาศ จักรวาล (location, space, universe) คือ แผ่นดิน สสาร พลังงาน วัตถุ ดวงดาว คนโบราณเชื่อว่าโลกตั้งอยู่ในอวกาศ อยู่บนน้ำ และ อยู่บนลม บางแห่งมีตัวอย่างชัดเจนว่าพระจันทร์พระอาทิตย์รุ่งโรจน์ ย่อมเวียนส่องทิศทั้งหลายให้สว่างไสว

ตลอดที่มีประมาณเพียงใด โลกมีประการตั้งพันก็ย่อมสว่างไสว ตลอดที่มีประมาณเพียงนั้น อำนาจของท่านย่อมเป็นไปในโลก ตั้งพันจักรวาลนี้ นี่คือ โอกาสโลก โลกคือแผ่นดินที่มีเป็นพัน จักรวาล นอกจากสุริยจักรวาลและโลกที่เราอาศัยแล้ว ยังมีสุริยจักรวาลและโลกอื่นอีกมากที่เรายังไม่ทราบว่ามีชีวิตในจักรวาลเหล่านั้น หน้าตาเป็นอย่างไร นักวิทยาศาสตร์ ก็สนใจประเด็นเหล่านี้ แต่ความเจริญก้าวหน้าในปัจจุบัน ยังไม่เพียงพอที่จะนำยานอวกาศไปสำรวจจักรวาลอื่น แล้วเก็บข้อมูลมาวิเคราะห์

เนื่องจากจักรวาลเหล่านั้น อยู่ไกลมากระยะทางต้องนับด้วยปีแสง เว้นแต่เดินทางไปด้วยพลังจิต เดินทางไปอยู่นอกโลกปรากฏว่ามีอยู่แต่ในตำนานเท่านั้น ยังไม่พบว่า มีการศึกษาและฝึกมนุษย์เพื่อการนี้ โดยเฉพาะ มีชาวเผ่าลื้อในสงครามเย็น รัสเซียพยายามทำโครงการพัฒนาพลังจิตเพื่อใช้ในสงคราม แต่ก็เงียบหาย

ปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์ ได้เพิ่มเติมข้อมูลด้านนี้ให้เราได้รู้มากขึ้น เช่น ว่าโลกและจักรวาลที่เราอยู่นี้เกิดจากการระเบิดครั้งใหญ่เมื่อห้าพันล้านปีที่แล้ว หลังจากระเบิด จึงเกิดเป็นสุริยจักรวาล โดยมี ดวงอาทิตย์ เป็นศูนย์กลาง ล้อมรอบด้วย ดาวพุธ ดาวเสาร์ โลกของเรา ดาวพลูโทสเป็นต้น รวมทั้งหมด 9 ดวง เป็นบริวาร

นอกจากจักรวาลของเราแล้ว นักวิทยาศาสตร์ยังส่องกล้องโทรทรรศน์ดูและพบว่า สุริยจักรวาลมีมากมาย นับไม่ถ้วน ซึ่งก็ตรงกับที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ เมื่อสองพันกว่าปีแล้วว่า จักรวาลมีจำนวนมากมาย เป็นอนันต์ พระพุทธเจ้าเอาความรู้นี้มาจากไหน ทำไมถึงตรัสได้อย่างละเอียดพิสดารยิ่ง

2. สัตว์โลก

คำว่า ชีวิต ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานว่า ชีพ . ชีพ (ชีพ.ชีพพะ) น.ชีวิต : คือ ความเป็นอยู่ตรงข้ามกับความตาย ในการดำรงชีวิตอยู่ มีลมหายใจ สามารถปฏิบัติ กิจกรรมต่างๆ ได้ เราเรียกกันว่า มีชีวิต ซึ่งทุกชีวิตจะสามารถติดต่อกับโลกภายนอกได้โดยอาศัย ช่องทางเรียกว่า “ทวาร” หรือ อายตนะภายใน ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

สัตว์โลกหมายถึง โลกคือหมู่สัตว์ (beings) ซึ่งประกอบด้วย มนุษย์โลก (man) เทวโลก (heavenly world) พรหมโลก (brahma) ชาวพุทธถือว่านอกจากคนเราและสัตว์ทั่วไปแล้วยังมี เทวดา พรหม เปรต อสุรกาย สัตว์นรก ฯลฯ ก็เป็นสัตว์โลกด้วย

3. สังขารโลก

สังขารโลก หมายถึงสิ่งทั้งปวง ทั้งที่เป็นรูปธรรม (วัตถุที่จับต้องได้เห็นได้) และนามธรรม (ความรู้สึกนึกคิด) ที่มีการปรุงแต่งไปตามเหตุปัจจัย มีลักษณะไม่เที่ยงแท้แน่นอน เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีตัวตน ตามหลักไตรลักษณ์ ร่างกายนี้ พอคิดตามได้หากจะจัดว่าเป็นโลก เพราะมีอาณาบริเวณและจับต้องมองเห็นความสูงต่ำ กว้างหนาได้ เป็นต้นคนโบราณ บางครั้งก็เรียกว่ากายนคร แต่ความนึกคิดค่อนข้างแปลกที่เรียกว่าโลกด้วย คนทั่วไปคงเดาเหตุผลของพระพุทธเจ้า ไม่ออกว่าทำไมท่านจึงตรัสไว้อย่างนั้น ความจริง พระพุทธศาสนา มองนามธรรมกับรูปธรรมเหมือนกัน ท่านมองว่าไม่เที่ยง ทยอยๆ ไม่ได้เปลี่ยนไปเรื่อย ไม่มีตัวตน ความคิดของคนเรานั้นเกิดดับตลอดเวลาเป็นกระแสที่ต่อเนื่องกันจนเรามองไม่เห็นว่ามี การเกิดดับ แต่พระพุทธเจ้า หรือพระสาวกที่ท่านพิจารณาธรรมอยู่ตลอดเวลา ท่านมีสภาพจิตละเอียด มีพลังสมาธิสูง ใจนิ่ง สามารถตามดูกระแสจิตเหล่านั้นได้ โลกในความหมายนี้ถือว่า ทวนกระแสแนวความเชื่อปกติของคนเรา

สังขารโลกแบ่งได้ 2 ประเภท

1. อุปาทินกสังขารสังขารที่มีอุปาทานเข้าไปยึด ที่เราปฏิบัติธรรมกันก็เพื่อขัดเกลากิเลสตัณหา มีโลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้นให้เบาบางลงจนหมดสิ้นไปเรียกว่าเป็นการปฏิบัติเพื่อลดละความยึดมั่นถือมั่นในสังขาร

2. อุปาทินกสังขาร แปลว่าสังขารซึ่งไม่มีอุปาทานเข้าไปยึด หมายถึงผู้ที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วด้วยว่าพระอรหันต์มองโลกด้วยความว่างเปล่าไม่ยึดมั่นถือมั่นในความปรุงแต่งในสังขารนี้หมายความว่า พระอรหันต์ท่านก็ยังมียังสังขารคือร่างกายและจิตใจอยู่แต่อุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่นในสังขารอันเป็นปัจจัยให้เกิดปฏิสันธิวิญญานที่จะทำให้เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏนั้นท่านไม่มี

4. โลภียโลก

โลภียโลกคือ โลกแห่งจิตของคนธรรมดาสามัญอย่างเราท่านที่เวียนไปมาใน สุข ทุกข์ ชอบ เกลียด นิทานา สรรเสริญ ฯ ไม่สิ้นสุดเพราะใจยังข้องอยู่กับรูป รสกลิ่น เสียง และสัมผัสที่น่าพอใจ ที่ถูกใจยังไม่อาจจะสลัดหรือข้ามพ้นไปได้

5. โลกุตระโลก

โลกุตระโลก คือ โลกแห่งจิตของพระอริยบุคคล ตามคำศัพท์ หมายถึง เหนือโลก หรืออยู่เหนือโลก ซึ่งไม่ได้มีความหมายนัยตรงว่า ลอยอยู่เหนือแผ่นดิน แต่หมายถึงมีชีวิตอยู่เหนือความเป็นไปแบบปุถุชนที่ยังติดอยู่ในโลกียวิสัย ผู้ที่อยู่ในโลกแบบนี้ทางพุทธเรียก พระอริยบุคคล เป็นผู้ประเสริฐที่ชาวพุทธยกย่องให้เป็นเนื่อนาบุญของโลก เพราะเป็นผู้ปฏิบัติตรง ปฏิบัติชอบ เป็นผู้ที่ควรแก่กราบไหว้พระอริยบุคคลเหล่านี้มีปัญญารู้แจ้งในความจริงของชีวิต รู้ทันเล่ห์ของโลภธรรม สามารถตัดภพตัดชาติได้ ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีก ไม่มีอาการเปื้อน อายก อย่างปุถุชนทั่วไป

สรุป ตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนาคือทัศนคติเป็นความเห็นซึ่งมีอารมณ์เป็นส่วนประกอบ เป็นส่วนที่พร้อมจะมีปฏิกิริยาเฉพาะอย่างต่อสถานการณ์ภายนอก โลกเชิงวัตถุวิสัยและอัตวิสัย ซึ่งโลกเชิงวัตถุวิสัยคือ โลก ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ มันมีธรรมชาติอย่างไร มันก็มีอยู่อย่างนั้น คือโลกที่เราเห็นอยู่ตามปกติธรรมดาทุกวันเรื่องนี้เข้ากับจักรวาลวิทยาที่เราพูดถึง ในโลกทั้ง 2 ลักษณะพระพุทธเจ้าทรงเน้น โลก เชิงอัตวิสัย มากกว่าทรงสอนให้เราสนใจโลกภายในไม่ใช่โลกภายนอกนอกจากนี้ยังมีการแบ่งโลกออกเป็นอีกหลายนัย ในคัมภีร์อรรถกถาฎีกาต่าง ๆ ได้มีการพรรณนาถึงลักษณะนิสัยใจคอของมนุษย์ในทวีปต่าง ๆ แต่เมื่อวิเคราะห์ให้ละเอียดถี่ถ้วน ก็ต้องยอมรับว่าเรายังไม่เคยมีหลักฐานว่าเคยได้มีใครพบเห็นมนุษย์ในทวีปต่าง ๆ ตามลักษณะที่ได้กล่าวไว้ความรู้เกี่ยวกับโลกธาตุที่กล่าวมานี้ได้รับอิทธิพลแนวคิดโลกทัศน์ของพราหมณ์และฮินดูอันเป็นพื้นฐานวัฒนธรรมที่พุทธศาสนาได้อุบัติขึ้น โลกเชิงอัตวิสัยคือโลกในความหมายที่สัมพันธ์กับตัวผู้รับรู้การมีอยู่ของโลก ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงโลกในลักษณะนี้ เราถือว่าโลกมีอยู่โดยอาศัยการรับรู้การมีอยู่ของ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรา ที่พุทธปรัชญาเรียกว่า อายตนะภายใน

อรุปาวจรภูมิคือโลกของพรหมที่ไม่มีรูปมีอยู่ 4 ภูมิ อากาสาณัญจายตนภูมิ พรหมโลก ชั้นที่ 17 ภูมิเป็นที่อยู่แห่งพระพรหมผู้วิเศษ ผู้เกิดจากฌานที่อาศัยอากาสบัญญัติ ซึ่งไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์ อรูปพรหม อายุ 20,000 มหากัป บุพกรรม โยคีณีผู้ได้จตุตถฌานแล้ว และสำเร็จอากาสาณัญจายตนฌาน มีนามชั้นนี้ แต่ไม่มีรูปชั้นนี้ โลกนรก เป็นที่อยู่ของหมู่สัตว์ที่ทำบาปกรรมเอาไว้ หลังจากตายไปแล้ว จึงได้เสวยผลกรรมที่ทำเอาไว้อย่างทุกข์เข็ญตามบาปกรรมของแต่ละคน โลกนรก แบ่งออกอีกเป็น 4 โลกด้วยกัน คือ โลกนรก โลกเปรต โลกอสุรกาย โลกเดรัจฉาน

สรุปหนทางแห่งการไปอุบัติในนรกและสวรรค์สาเหตุสำคัญที่ทำให้บุคคลไปอุบัติในนรกและสวรรค์ก็คือ การประกอบกุศลกรรมคือประพาสสุจริต และประกอบอกุศลกรรมคือ ประพาสทุจริต ทางกาย วาจา ใจ อนึ่งในหนังสือทาง 7 สาย 7 สายนี้ คนจะดีหรือเลวย่อมเป็นไปตามอำนาจของการกระทำของตนเองเท่านั้น มีการให้ผลที่แตกต่างกันและพระพุทธศาสนายกย่อง “ภาวนา” ว่าดีที่สุด เพราะเป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพานซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

ไตรภูมิแบ่งสัทธิโลกเป็น 3 กลุ่มแรก ระดับจิตของกลุ่มนี้ยังวนอยู่ในสิ่งน่าใคร่น่าพอใจ ยังลุ่มหลงติดหนึบอยู่ในรูป เสียง กลิ่น รสเป็นต้น หรือกามคุณ 5 ประการ เรียกว่า กามาวจรภูมิ กลุ่มที่สอง ระดับจิตของกลุ่มนี้สามารถล่วงผ่านกิเลสกามและวัตถุกามที่คนธรรมดาอย่างเราท่านชอบหนักหนาได้แล้ว แต่ยังปรารถนารูปธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์ ซึ่งก็คือจิตของผู้บำเพ็ญเพียรจนได้ฌาน มีกสิณหรือรูปอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์ เรียกว่า รูปาวจรภูมิ กลุ่มที่สาม ระดับจิตของกลุ่มนี้ล่วงรูปธรรมได้แล้ว ปรารถนาอุปโยคาวจร ผู้บำเพ็ญเพียรได้ฌาน มีอรุทธธรรมอย่างละเอียดเป็นอารมณ์ ที่เรียกว่าอรุณภูมิ (อรุณาวจรภูมิ) กลุ่มที่สี่ ระดับจิตของกลุ่มนี้ล่วงโลกียธรรมได้แล้ว ไม่กลับกลายมาข้างฝ่ายต่ำอีก ซึ่งก็คือระดับจิตของพระอริยเจ้าตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไปสามกลุ่มแรกเรียกรวมกันว่า โลกียวิสัย

โลก อีกประเภทต่าง ๆ ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาโลก ในทรรศนะทางพระพุทธศาสนายังมีอีกหลายความหมาย และมีนัยกว้างและลึกกว่าที่เราทราบกันได้แก่ โลกาสโลก สัตว์โลก สังขารโลก โลภียโลก และโลกุตระโลก เนื่องจากจักรวาลเหล่านั้น อยู่ไกลมากระยะทางต้องนับด้วยปีแสง เว้นแต่เดินทางไปด้วยพลังจิต ปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์ ได้เพิ่มเติมข้อมูลด้านนี้ให้เราได้รู้มากขึ้นจึงเกิดเป็นสุริยจักรวาล โดยมี ดวงอาทิตย์ เป็นศูนย์กลาง ล้อมรอบด้วย ดาวพุธ ดาวเสาร์ โลกของเรา ดาวพฤหัสบดี เป็นต้น รวมทั้งหมด 9 ดวง เป็นบริวาร

เอกสารอ้างอิง

เฉลียว บุรีภักดี(2517). จิตวิทยาสังคม.วิทยาศาสตร์สังคม.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ศุภสภา,
ชูชีพ อ่อนโคกสูง(2522). จิตวิทยาการศึกษา.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนา
ประภาเพ็ญ สุวรรณ,ดร.(2526). ทศนคติการวัดการเปลี่ยนแปลงและพฤติกรรมอนามัย.พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ราชบัณฑิตยสถาน(2542). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน .กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์.

ราชบัณฑิตยสถาน.(2546)พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.2542.กรุงเทพมหานคร มหานคร :บริษัทนาน

มีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์

อัครัญญสูตร.พระไตรปิฎก เล่ม 15 ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ ที่พนิกาย